

zvezi z določeno tematiko in problematiko uporabljal prav tak jezik in slog, prav to pesniško obliko ali književno zvrst in ne druge.

Da ponovim: V nižji bi bilo vsakršno literarno historiziranje v višješolskem smislu odveč in škodljivo, ker bi brez potrebe obremenjevalo dijaka, za nas pa pomenilo verbalističen nesmisel. Izhodišče in osnova slovstvenega pouka v nižji mora biti skrbna, poglobljena in vsestranska obravnava beril, tekstov. Ob njih se dijak idejno in estetsko vzgaja, si oblikuje zdrav in napreden življenjski nazor ter si brusi okus za lepo. Samo ob njih naj dobi podatke o avtorjih in oznako njihovega dela, samo ob njih naj se seznanj z osnovnimi pojmi iz literarne teorije. Šele v četrti te priložnostne podatke o pisateljih rahlo povežemo v zaporednost in dialektiko zgodovinskega razvoja, pojme iz literarne teorije pa sistematično ponovimo. Zato naj delo v nižji gimnaziji ne bo posvečeno za to stopnjo prezgodnji in nepotrebni slovstveni zgodovini, ampak *slovstveni, idejni in estetski vzgoji!*

Eva Ilc

CANKARIN JAKOPIČ

Lepota, resnica in ljubezen so trije glavni viri Cankarjevega optimizma, ki bogato oplaja njegovo umetnost. V teh treh besedah je izražen Cankarjev umetniški etos, ki se kaže zdaj bolj, zdaj manj jasno. Intuitivno ga čuti vsak, ki pozna celotni Cankarjev opus. Kajti v množici senc in težkega pesimizma, ki nam ga odkriva njegovo delo, vzplameneva vedno in vedno luč Cankarjeve vere in zaupanja v dobro. Sam se te luči ni vedno zavedal, a v posebnih trenutkih je jasno zasvetila na njegovo življenjsko pot. Eden izmed takih trenutkov je bilo njegovo srečanje s slovenskim impresionističnim slikarstvom.

Slovenski impresionizem je posredoval Cankarju svojevrstno doživetje slikarstva; v njem je našel sorodnost in potrdilo svojemu pojmovanju življenja. Kakor sloni Cankarjev optimizem na njegovem etosu, tako je tudi bistvo slovenskega impresionizma slikarsko doživetje lepote, resnice in ljubezni. Ta etični moment slovenskih slikarjev je tudi glavna in bistvena razlika med francosko in slovensko moderno umetnostjo. Slovenski impresionizem je po svojem umetniškem etosu mnogo globlji in močnejši od francoskega, zlasti v svojem najvišjem vzponu — Rihardu Jakopiču. Etični moment slovenskega impresionizma se kaže v delu naših slikarjev na več načinov, najbolj viden pa je v njihovi zasidranosti v domačih tleh. Nacionalni moment sicer ni bistvo njihove umetnosti, pač pa je njena realizacija. Kajti jasno je, da so se naši umetniki najlaže izživljali v lepoti *svoje* domovine in v ljubezni do človeka v tej domovini. Realizacijo umetniškega etosa z nacionalnim momentom je Cankar našel prav ob umetniških razstavah; to je drugo stikališče Cankarjeve umetnosti z delom naših impresionistov.

Primerjava stilnih elementov slovenske upodabljalno umetnosti s Cankarjevo bi odkrila mnoge paralele. Stilistične sorodnosti lahko imenujemo podzavestne, toda med glavnim nosilcem literarne moderne Can-

karjem in vodilno osebnostjo tedanjega slikarstva Jakopičem so mnogo važnejše idejne vzporednice. Jakopič je bil Cankarju umetniško najbližji. Cankar je občudoval njegovo umetnost, ker je čutil v njej optimizem velikega umetnika, optimizem, ki sloni na istem umetniškem etosu, kot ga je zastopal sam. Jakopičeva »v samih življenja polnih solnčnih barvah vriskajoča umetnost« (CZS VII, 365) je dopolnjevala Cankarjevo težjo, k tragičnemu čustvovanju življenja nagnjeno naravo.

Jakopič sam kot človek je napravil nanj v času, ko ga osebno še ni niti poznal, isti vtis kakor pozneje njegova umetnost. Že v Tujcih je Cankar položil v slikarja Ambroža, v katerem se skriva podoba Riharda Jakopiča, silnice pozitivnega pola. Zanimivo je, da je Cankar v tem delu prvič in poslednjič upodobil Jakopiča kot slikarja. Čeprav je ta lik v tako bogatem delu, kot so Tujci, samo mimogrede pokazan in je na videz neznamenit, je vendar toliko pomemben, da ne moremo mimo njega. Kajti to je v knjigi, za Cankarja razmeroma zgodaj (leta 1901), edini optimistični umetniški lik. Cankar je z nekaj potezami Jakopiča po zunanosti in po značaju zelo dobro pogodil ter nakazal svoje poznejše prijateljstvo z njim.

Z Jakopičevimi slikami se je Cankar prvič seznanil na dunajski razstavi leta 1904. Našel je v njih sorodnost, ki jo je intuitivno iskal že prej. Zato je bilo njegovo veselje in navdušenje brezmejno. Prej je v svojih delih, tako na primer v noveli Sreča, še skeptično gledal na delovanje slovenskih impresionistov. Dozoreli sad novega doživetja pa je optimistična povest Križi na gori, v kateri je Cankar izrazil svoj etos s simbolom slovenskega impresionizma. Umetniški etos ljubezni je tu realiziran v domovinski ljubezni. Tudi vsa Cankarjeva pisma iz tistega časa so polna občudovanja slovenskih slikarjev. »Jakopič je ženialen človek,« vzklika v pismu Otonu Župančiču (17. III. 1904). Govekarju piše med drugim: »...očaran (sem) od trifolija Jakopič—Grohar—Jama... Jakopič je nekatere ljudi — med njimi tudi mene — očitno hipnotiziral« (22. III. 1904). Zato nas ne preseneča Cankarjev članek v Slovanu, ki je izšel prav na Jakopičev rojstni dan 12. aprila 1904, kjer vrednoti Jakopiča takole: »Največje upanje slovenske umetnosti in že danes njen največji ponos je Rihard Jakopič.« Obenem pripominja: »Ali kakor so dovršena njegova dosedanja dela, vendar mislim, da je izmed vseh naših umetnikov pred Jakopičem še najdaljša in najvišja pot. Kolikor večji je talent, toliko daljša in težja mu je pot do vrha; tudi zategadelj, ker hodi navadno brez vodnika« (CZS VII, 366 in 368). Ta Cankarjeva preokba iz leta 1904 se je povsem uresničila.

Z Jakopičem ga je zblížal skupni boj za visoke umetniške smotre. Cankar omenja na treh mestih, da je najdovršenejše Jakopičevo mojstrsko delo Svetnik, ki je naletel kakor njegove lastne knjige pri občinstvu na zasmeh. Ob njem biča narodovo navidezno navdušenost in jo prikazuje kot hinavsko in ničvredno. Besede bahavih neumnežev o Jakopičevi sliki so ga zadele prav tako, kot bi bile povedane njemu. To nam kaže, kako se je Cankar čutil z Jakopičem ozko povezanega v kulturnem boju. Prigtgnil ga je v svoje lastno življenje, da se je nanj skliceval kot na umetniško avtoriteto, ki bo v pravem trenutku pričala zanj. »Jaz vidim Jakopičevo sliko, vidim, da je na platnu breza in ne Jakopič, pa vendar

spoznam Jakopiča v tisti brezi. — Kajti karakter je vse in snov ni nič. Misel, ideja — ne pride iz snovi, tudi ni v nji; rodi jo karakter in jo šele položi v snov, v barve in akorde» (CZS XII, X), pravi v Pohujšanju, ko se brani očitka, da so si vsi junaki njegovih povesti podobni med seboj. Cankar je še večkrat primerjal svojo besedno umetnost z Jakopičevo upodabljačo. Od vseh impresionistov je Cankarja najbolj ganila Jakopičeva umetnost, v kateri je občudoval njegovo moško silo. »Vse solnce, ki je sijalo iz Groharjeve pokrajine, ni moglo zabrisati vtisa teh, z demonsko silo zasnutih umotvorov« (CZS VII, 367) — tako jo je karakteriziral že leta 1904. Demonsko močno, zraven pa sladko pokojno so vplivale nanj Jakopičeve slike. Njemu sorodna melanholijska in samotnost, ki jo je začutil na Jakopičevih Gabrih leta 1910, sta mu njegovo umetnost še bolj približali. Jakopičeva močna umetniška osebnost in njegova življenjska sila sta bili potrdilo Cankarjevemu lastnemu prizadevanju in hotenju. Ob likovni umetnosti so se mu sprostile misli, ki jih je dolgo nosil v sebi, a so bile preslabotne, da bi zaživele svoje pravo zunanje življenje. Ob umetniški razstavi leta 1910 je zapel svojo čudovito pesem o lepoti in hrepenenju, ki je njegova lastna umetniška izpoved.

Cankar in Jakopič sta si sorodna v svojih nazorih in hotenjih. Genij njunega duha je bil osnova njunega tihega duhovnega prijateljstva. Res je, da je za našo kulturo večjega pomena njuno idejno zbližanje, vendar je zanimiv tudi človeški odnos naših največjih umetnikov ob prelomu stoletja. Ker vsi podatki o tem še niso znani, naj jih nekaj navedem.

Cankar je Jakopiča spoznal dokaj pozno; 6. avgusta 1902 si ga je še vedno želel osebno spoznati. Ani Lušinovi je pisal: »Kadar pridem dol, bom gledal, da se seznanim z Jakopičem. Prijatelji so mi pripovedovali mnogo lepega o njem in jaz sem nekoliko mislil nanj, ko sem opisoval v 2. poglavju Tujcev tistega slikarja, ki je spremil Slivarja na dom in ki je potem prepeval« (CP I, št. 262). 29. julija 1903 je datirana Cankarjeva prva, do sedaj še neobjavljena karta Rihardu Jakopiču. Pisal jo je v družbi s slikarjem Groharjem in Fr. Kobalom v dunajski kavarni Eiles, Josefstädterstrasse 2, od koder jo je tudi poslal. Na razglednici je Cankar dvakrat podpisan. Prvič z »Bog živi!! Ivan Cankar«, drugič pa na gornjem robu karte: »Naslov napisal: Ivan Cankar. Le pridni bodite!« Vsa karta kaže Cankarjevo dovtipnost, zlasti naslov, ki se glasi: »Nj. Veličanstvo c. i. k. (dvorni svetnik) gospod Rihard Jakopič, slikar.«

Iz tega domnevam, da se je moral Cankar seznaniti z Jakopičem konec leta 1902 ali v začetku 1903; kaj več nam o tem ni znanega.

Marca leta 1903 je Cankar hotel, da bi mu knjigo Hiša Marije Pomočnice opremil Jakopič. Željo, da bi bila knjiga čim lepše izdana, je izrazil založniku Lav. Schwentnerju, kateremu je pisal o tem deset pisem. Toda stvar se je zavlekla. Šele avgusta 1903 je Cankar od Schwentnerja izvedel, da je res dal napraviti omot Jakopiču (prim. CP II, št. 408). Cankar je nameraval prositi Jakopiča, naj mu pošlje skico na ogled. To je storil zanj Grohar, ki je dne 20. avgusta 1903 pisal Jakopiču med drugim: »... Cankar želi, da mu pošlješ skico sem XVI, Lindauergasse 26, II, 19« (pismo v Jakopičevi zapuščini). Toda skice Cankar kljub temu ni dobil, dobil je ni niti založnik. Zanimivo je, da so za to Cankarjevo

knjigo napravili osnutke še štirje slikarji. »Za Gospo Judit in za Hišo Marije Pomočnice smo napravili majhne osnutke Birolla, jaz, Smrekar in Šantel. Spominjam se, da so bile te skice zelo učinkovite in originalne in nas je zato Cankar pogostil. Kje so sedaj, ne veva ne jaz ne kolega Gvidon Birolla,« mi je v pogovoru januarja 1954 dejal slikar Gaspari. Kljub temu je knjiga izšla brez kakršne koli slikarske opreme. V Jakopičevi zapuščini so ostale skice za knjigo Hiša Marije Pomočnice v devetih variacijah. To dokazuje, da se je Jakopič resno ukvarjal z mislijo na ilustracijo in tako hotel ugoditi Ivanu Cankarju. Verjetno pa s svojimi skicami ni bil zadovoljen in je z njih dovršitvijo odlašal.

Njuno prijateljstvo pa zato ni bilo manjše. O njunem osebnem občevanju nam sicer ni ohranjenih mnogo podatkov; korespondence med njima ni bilo, ohranjeni drobci pa nam pričajo, da sta drug drugega vedno cenila, četudi nista bila mnogo skupaj. Tako piše slikar Jama Jakopiču iz Gaadna pri Mödlingu: »Kako uspeva Tvoja šola? Na Dunaju ne morem iz listov nič o Tebi pozvedeti. Zanima se pa vse za to in Cankar pravi, da bi se precej vpisal, če bi bil v Ljubljani« (iz pisma v Jakopičevi zapuščini). Ohranjene so tudi Jakopičeve skice, za katere domnevam, da so osnutki za Cankarjevo knjigo Za križem, ki je izšla leta 1909 s Smrekarjevimi ilustracijami. Motiv teh skic je namreč povzet po Cankarjevi uvodni črtici: Kristusova procesija. Tudi te skice, kakor skice za Hišo Marije Pomočnice, so v Jakopičevi zapuščini.

Iz leta 1910 je ohranjena Cankarjeva, doslej še neobjavljena razglednica, ki jo je poslal Jakopiču z Bleda in na kateri je podpisana tudi Milena Rohrmannova, takratna Cankarjeva nevesta. Glasi se:

Dragi Jakopič!

Po Ljubljani

se je bajè raz-

nesla smešna

vest, da sem

bolan. Zdrav

sem kot riba! —

Tebe in vse omizje

prisrèno pozdravlja

Ivan Cankar

Milena Rohrmannova

V kavarni Union

nepoznan

Gospod

Rihard Jakopič

v Ljubljani

Kavarna »Union«

V kavarni Union so se zbirali slovenski umetniki z Jakopičem na èelu; pri njih je bil gost tudi Ivan Cankar, kadar je bil v Ljubljani.

Decembra leta 1911 je Cankar podaril Jakopiču svojo knjigo Lepa Vida s posvetilom, datiranim 30. XII. 1911: »Prijatelju Rihardu Jakopiču Ivan Cankar.« O Cankarju je znano, da je svoje knjige s posvetilom podarjal le redkim izbrancem.

Do leta 1913 nimamo nobenih nadaljnjih podatkov. V poèitnicah leta 1913 in 1914 je Jakopič bival s svojo družino na Rožniku, kjer je živel Cankar. Jakopič je tam slikal. Ob večerih sta se s Cankarjem večkrat pogovarjala tudi o umetnosti in Cankar je pripovedoval Jakopiču o svojih načrtih. Kakor pripoveduje Jakopičeva hèerka, je Cankar v tem času izkazoval Jakopiču in njegovi ženi veliko pozornost in zelo prisrèno obèeval z vso družino.

Decembra 1915 je Cankar podpisan še na neki karti, ki jo je slikar Vavpotič naslovil na »Slavno omizje umetnjakarjev« v kavarno Union; razglednica je sedaj v Jakopičevi zapuščini.

Iz leta 1918 je ohranjeno (v Cankarjevi sobi na Rožniku) tipkano pismo, ki ga je krožek prijateljev slovenske upodabljačo umetnosti poslal Ivanu Cankarju. Šlo je za ustanovitev slovenske Narodne galerije; v ta namen so sklicali pogovor za 5. junij ob peti uri popoldne v Jakopičevem stanovanju. Kot prvi je na vabilu podpisan R. Jakopič. Datum je prvi junij 1918.

Cankar in Jakopič — dva velika človeka, katerima največja zapoved je bila ljubezen; dve srci, ki sta doživljali lepoto in resnico; največja slovenska umetnika — sta se našla v umetnosti.

Kajti tudi Jakopič je doživljal Cankarjevo umetnost. Pri njem sicer ne moremo govoriti o kakem vplivu, ki bi ga imelo slovstvo na njegovo umetnost. Njegovi osnutki za ilustracijo Cankarjevih knjig kažejo bolj na njun osebni prijateljski odnos kot pa na to, da bi Cankarjeve knjige zbudile v njem kakšno posebno, novo ustvarjalnost. Pomembno in po svoje zanimivo pa je, da si je Jakopič mnogo let po prijateljevi smrti zapisal v beležnico tele zelo občutene besede:

»Kadar mislim na Cankarja, me obide silna otožnost. Sladke so njegove besede kakor med, grenke kot pelin in opojne kot mak. In njegov jezik? — petje duše. Ni ga, ki bi znal svoja doživetja tako oblikovati, kot jih zna on. Ker v njem je lepota, v njem je hrepenenje, je ljubezen, je usmiljenje, pa še nekaj je — berite, berite, v njegovih knjigah je zapisano, berite, vse se vam bo odkrilo in objela vas bo bridka žalost in kakor mrak bo leglo na vaše duše. To je trpljenje, trpljenje brez konca, trpljenje brez upa na odrešenje. Tak je Ivan Cankar: Mogočen vzdih majhnega zavrženega rodu« (iz Jakopičevih še neobjavljenih zapiskov).

A. Bajec

LJUDSKE IZPOSOJENKE

Nadaljevanje in konec

Doslej nismo govorili o ljudskih izposojenkah, ki se jim tujščina pozna že na prvi pogled in ki se jih celo preprosto pero boji zapisati. V naših narečjih jih je kar preveč in prav grdih, knjižni jezik jih je že zdavnaj izvrgel. SP jih navadno sploh ne omenja ali pa jim je prilepil masten križec, kadar je ob njih hotel navesti domačo besedo (drenj, flika, flos, franža, frišen, furman, gurta, kastrola, kela, klamfa, kravželj, lojtra, merkovca, muja, pleh, rajda, šeflja, šiht, šmigel, šnopec, žehta itd.).

Slovenski knjižni jezik nikakor nima toliko izposojenk, da bi ga hudo kazile. Če ga vzporedimo z drugimi, se mu primerjave ni sramovati. Tako mora reči celo purist, zagovorniki ljudskega jezika pa mu to 'čistost' kar zamerijo. Ali videz se nekoliko spremeni, če upoštevamo tudi izposojenke, ki jih je SP zaznamoval z zvezdico. Tukaj je pri puristih naenkrat ogenj v strehi, njim nasprotna struja pa celo s to ,kon-